

KOLOZSVÁRI EMLÉKTÖREDÉKEK – EGY MEGFIGYELT CSALÁD

Puskás Attila: *Utak és ösvények. Erdélyi magyar sors*

■ A történetek, legyenek azok a sajátjaink vagy a másoké, segítenek abban, hogy a közösségünkben, a társadalomban megtaláljuk a helyünket. Úgy tartják, hogy a múlt megismerése hozzásegít a jelen megértéséhez, és utakat jelöl ki a jövő tervezésében.

A második világháború és a kommunizmus történelmi fordulópontnak tartott események. A folyamatok elmesélésében nagy szerepük van azoknak, akik túléltek és megélték az eseményeket. Az általuk továbbadott történetek a „milyen volt akkor élni” kérdésre személyes választ adnak, valamint ezzel egy időben kódolják is az emlékezést.

Amikor Puskás Attila *Utak és ösvények* című visszaemlékezését először átalapoztam, még nem a szövegen időztem el, hanem az 1930–40-es években készült családi fényképeken. A 13. oldalon egy csoportkép: „*Cserkész táborban 1934-ben. Balról Dávid László katolikus pap, keresztanyám, én az ölében, édesanyám Csaba öcsémnel, keresztanyám férje, gr. Bethlen György és budapesti nagynéném*” – olvashatjuk a képaláírást. Az éppen piknikezni készülő társaságból mindenki a kamera felé fordult, kivéve a legkisebb gyerek, Csaba. A következő oldalakon még megjelennek a családról, gyerekekről készült képek – egyszer a házuk egyik szobájában, utána a kertjükben, majd rokonoknál láthatjuk őket. Tovább lapozva aztán elfognak a fotók, helyüket a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság pecsétjével ellátott jelentések, vallomások, jegyzőkönyvek veszik át.

Puskás Attila visszaemlékezésének egy részét már közölte a *Háromszék* napilap, azokat a cikkeket egészítette ki

és fűzte össze a 2017-ben megjelent könyvében, amely két nagyobb egységre tagolódik. Az első a *Kolozsvári emléktöredékek* alcím alá tartozó fejezetekből áll, a második rész az *Egy megfigyelt család* nevet kapta. A szerző 1931-ben született, és biológus végzettsége kitűnik egy-egy fejezetcím névválasztásából is. Gyerekkora történetét *A búkkfa nem terem almát* címmel indítja, és kifejti, hogy nem csupán genetikai hozadéka határozza meg egy ember életét, hanem a hely, ahol felnőtt, családja és szűkebb, tágabb környezete. Mindezek bemutatásáról szól a visszaemlékezés első része, és már rögtön az elején megismerjük a helyszínt is – Kolozsváron, a Petőfi (ma Avram Iancu) utca 13. szám alatt lakott a család, a ház emeleti részében, éppen szemben a Házsongárdi temetővel.

Az első gyerekkori emléke, amelyet megoszt az olvasóval, egyből fordulópontot jelző történelmi eseményekhez köthető: kilencéves volt 1940-ben, amikor a második bécsi döntés értelmében Erdély egy részét újra Magyarországhoz csatolták. A „kis magyar világ” a román gyalogság kivonulásával vette kezdetét, a katonák a visszaemlékezés szerint „órákon át vonultak a Tordai út felé”.¹ Eközben a család nőtagjai már egy másik csapat bevonulására készültek, és nemzeti színű zászlókat varrtak. A visszaemlékezés nem a pontos kronológiát, az események egymásutáni-ságát követi, hanem ugrál az időben. Ez viszont seppent sem zavaró, és a szöveget sem teszi követhetlenné. A fejezetekben különböző témákat bont ki, amelyek lazán kapcsolódnak egymáshoz.

A könyv kevésbé a családtagok jellemzésére épít, inkább a hozzájuk kötődő történeteken keresztül ismerjük meg őket. A családdal való ismerkedés apránként bontakozik ki: édesapja, Puskás Lajos,² tanár volt a Római Katolikus Fiúliceumban, elkötelezett cserkész, valamint a Tízes Szervezet vezetője. A közösségépítést fő feladatának tekintette, különböző szövetkezetek elnöki teendőit is ellátta, ezek mellett pedig végig tanított. Szülei megismerkedésének történetét újra egy rövid biológiai fejtegetéssel indítja. Ezek a részek hozzák az olvasóhoz közelebb elbeszélőnk, akinek a kiszólásai inkább a mához kötődnek, saját, egyéni világlátásához. Édesanyja, Májericsk Margit, Budapesten orvosnak tanult, 1919-ben a háborút követően egy menekültzsláláson lakott. Szatmáron élő szüleivel nem tudta tartani a kapcsolatot, ezért szűkös anyagi helyzetbe került. A szállás gondnoka Puskás Lajos volt, innen indult ismeretségük. Végül 1930-ban házasodtak össze és egy évre rá megszületett első gyerekek, Attila, majd a következő években a többi testvér, Csaba, Ildikó és Árpád. A gyerekevelés és a család összefogása az édesanyára, valamint a nagymamára hárult.

A visszaemlékezésben nevelésük módszerére is kitér: ha büntetésre került a sor, soha nem verést kaptak, hanem sarokba állították őket, vagy megvonták zsebpénzüket. Otthon mindenkinek feladatokat osztottak ki, amiről aztán beszámoltak, ahogyan a tanulmányaikról is. Konzervatív katolikus nevelésüket a családi környezet (keresztapja Bíró Vencel volt) mellett az iskola is biztosította. Az elemi osztályt a Szent Mihály-plébániához tartozó római katolikus iskolában végezte, majd az akkor Zágoni Mikes Kelemen nevet viselő, szintén római katolikus főgimnáziumban folytatta tanulmányait, az államosítás után az iskolát átszervezték, ezért a 2. számú fiúliceumban érettségizett. Iskolás éveinek elmesélése több fejezetben is megjelenik, tanáira, osztály- és iskolatársaira is kitér. Az iskolás fiúk csínytevésai akkor sem

maradtak el, főleg az osztályuk három „vagánya” – Feri, Sándor és Árpád – által kitalált tréfák. Egyszer elvitték egy másik osztálytársukat, Zoltit, a Forduló utcai nyilvánosházba. Az eset nem sokkal az előtt történt, hogy bezárták volna az örömtanyákat. Miután ezeket megszüntették, az oda járó fiúk azt mondták osztálytársaiknak, hogy nemi szervükön gyászszalagot viselnek. A humorosabb, könnyedebb történetek oldják a feszültséget, valamint ebben az esetben azt is megmutatják, hogy miként reagáltak egyéni szinten a hatalmi döntésekre. Ezek nyomát, a hivatalos iratok, az újságok nem őrizhették meg, csak az egyéni emlékezetben maradhattak fenn.

A könyv első részéből kirajzolódik az a szociális háló, amelynek a Puskás család is tagja volt, a háborút megelőző években, majd a háború alatt. A család az 1930-as évek második felében vásárolt egy telket, kis házzal a városhoz közeli Csillaghegyen. A nyarakat kint töltötték, a gyerekek pedig felfedezték a szomszédos telkeket, szomszédokat.

A család történetének írott formában való továbbadására nem Puskás Attila könyve az első vállalkozás: édesapja sokat fényképezett, édesanyjuk pedig naplót vezetett a családról, amelyhez a fotókat is felhasználta. Később, a kommunizmus alatt, Puskás Lajos is elkészítette önéletírását, amely annyira érdekelte a Securitátét, hogy titkos házkutatást terveztek ennek megszerzéséért. Mindez már a könyv második felében, az *Egy megfigyelt család* fejezeteiben olvasható.

A családi képek megritkulnak a könyv ezen részében, ahogyan a humorosabb történetek is. Az egyetem elvégzése után, Puskás Attila az 1950-es évek közepén Székelyföldre kapott tanári kinevezést, az akkor Magyar Autonóm Tartományba. A biológiaórák megtartása mellett Csíkszeredában művelődési estek szervezését is kezdeményezte. Felfigyeltek rá, ezért felajánlották neki a szaktanfelügyelői állást – ez viszont azt feltételezte, hogy belépjen a kommunista pártba. A visszautasítás

kegyvesztettséget vont maga után: elvezítette csíkszeredai állását, kihelyezték Csíkdánfalvára, majd 1959-ben letartóztatták, ahogyan a testvérét, Csabát is, aki szintén tanár volt Gyimesfelsőlokon.

Az 1956-hoz kötődő romániai letartóztatásokat, pereket kutató szakirodalomban a Puskás csoport név alatt találjuk meg a könyv szerzőjét és még tíz személyt – tanárokat és diákokat. Rendszerellenes tevékenységük néhány versből állt, valamint egy ismeretlen feladójú levélből, amely szervezkedésre ösztönözte a diákokat. Három évvel a forradalom után mindenkiről kiderült, hogy érdekelték a Magyarországon történetek, esetleg szimpatizáltak is ezekkel: a fiatal tanárok rádiót hallgattak, hogy tudomást szerezzenek az eseményekről, Kovács Dénes rajztanár egy magyarországi napilapban Pándi Pál írását aláhúzta és megmutatta tanár kollégáinak, a visszaemlékezés szerzője egy verset írt *Október 23* címmel, és ezt felolvasta 1956 novemberében egy esküvőn, Sántha Imre 11. osztályos tanuló szintén verseket írt. Mindezért Puskás Attilát 20 év, Palczer Károlyt 15 év kényszermunkára ítélték, Bereczk Lajos 8 évet, Kovács Dénes 6 évet, Kovács Gyula 8 évet, Lőrinczi János 7 évet kapott a javítóbörtönben. A diákok szintén javítóbörtönben letöltendő büntetést kaptak: János László 3 évet, Sántha Imre 7 évet, Szócs László 7 évet, Vorszák János 7 évet és Zsók László 6 évet.

A családból nemcsak a két testvért zárták el, hanem édesapjukat is: őt még az 1940-es évek végén internálták a szamosújvári börtönbe, ahol egy hónapot tartották fogva. A fiúk ennél hosszabb ideig voltak elzárva, mindketten 1964-ben szabadultak az általános közkegyelemmel. Ez viszont nem jelentet-

te azt, hogy a családot többé nem figyelik meg. Édesapjuk dosszióját a halálakor zárták le, a kikért iratokból pedig az is kiderült, hogy volt, amikor főtéri sétaín követték, arról is beszámolva, hogy melyik kírákatnál időzött el. A jelentésekből felfedhető egyes informátorok kiléte is: voltak közöttük közeli, barátoknak hitt személyek, munkatársak és idegenek egyaránt. A szerző nem vádaskodik, inkább magyarázatot keres. Egy fejezet is szól arról, hogy miként szerveztek be valakit besúgónak, milyen hálózatban működött az információk továbbadása.

A börtönben töltött évek alatt szintén jelentettek egymásról a börtöntársak, róla és testvéréről is vannak ilyen vallomások. A testvére történetét bemutató részt egy kiszólással zárja: ha a három személy, aki megjelenik ezekben az iratokban, még él, keresse fel.

A könyv második része alapos kutatómunka után készült el, az utolsó fejezetben számszerűsítve is van, hogy mennyi iratot őriznek a családról a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottságnál. Azonban a közölt jelentések, levéltári iratok hivatkozásai hiányoznak. Ezeket nem ártott volna egyévesen közölni, további kutatások érdekében.

Az emlékezés Pierre Nora szerint a múlt visszahódítása, amely révén identitás konstruálható. Puskás Attila élet-története, ahogyan könyve is, két nagy egységre és ellentétre tagolódik: a polgári értékrendben felnőtt fiatalokorra és a kommunizmus éveiben megélt felnőttkorra. Az olvasó pedig egyszerre ennek a két világnak lesz a részese, akár a jelenre vonatkozó párhuzamokat is felismerve.

Újvári Dorottya

■ JEGYZETEK

1. Puskás 2017. 11.
2. Puskás Lajos pedagógus szakmai pályáját és a Tízes Szervezet kolozsvári működését Vincze Gábor ismertette. (Vincze Gábor: *Puskás Lajos és a kolozsvári Tízes Szervezet*. Korunk 1996. 4. sz. 100–105.